

ՄԻՋԱՆՁՆՅԱ ԽՈՍՔՈՒՄ ԴԻՍԵՎՈՐՎՈՂ ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ
ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ
ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐԸ

Մույն հոդվածի նպատակն է քննության առնել քննադատական վերաբերմունքի դրսևորման առանձնահատկությունները միջանձնյա խոսքում: Վերջին շրջանում գործաբանական լեզվաբանության դիտանկյունից ուսումնասիրողների ուշադրության կենտրոնում է հայտնվել խոսող անհատը՝ իր սոցիալ-հոգեբանական դրսևորումներով հանդերձ: Այսինքն՝ խոսքային գործունեությունը չի անջատվում անհատի հասարակական այլ գործունեություններից և դիտվում է դրա մաս: Ըստ այդմ կապակցված խոսքի՝ դիսկուրսի վերլուծությունը անհրաժեշտաբար ենթադրում է խոսքային իրադրության լայն ընդգրկում, այսինքն՝ հարատեքստի առկայություն, որտեղ կարևոր դեր են խաղում նաև խոսքակերպերի նախորդ հաղորդակցական կենսավորձը, խոսքնթացի սոցիալ-հոգեբանական նախադրյալները: Քննելով քննադատական խոսքի սոցիալ-հոգեբանական նախադրյալները՝ հարկ է նշել, նաև մեկ այլ կարևոր գործոն՝ լեզվական քաղաքավարության նորմերի պահպանումը: Քաղաքավար խոսքը բնութագրելիս անհրաժեշտ է նախ հաշվի առնել դրա խոսքնթացը կառավարելու գործառույթի կարևորությունը: Քննադատական վերաբերմունքի սոցիալ-հոգեբանական նախադրյալներն անմիջապես առնչվում են հասարակական նորմի և միջանձնյա հարաբերությունների՝ քաղաքավարության համընդհանուր սկզբունքների պահպանմանը: Դրանք ոտնահարելու դեպքում անհատի մոտ ձևավորվում է բացասական, տվյալ դեպքում՝ քննադատական վերաբերմունք, որն էլ արտահայտվում է խոսքում քննադատման պերլոկուտիվ ներազդեցությամբ:

Բանալի բառեր. դիսկուրսի հոգեբանություն, դրական քաղաքավարություն, բացասական քաղաքավարություն, անձի վարկանիշին սպառնացող խոսքային ակտեր, խոսքային մարտավարություն, հանդիմանություն արտահայտող խոսքային ակտ, քննադատման պերլոկուտիվ ազդեցություն

Պետք է ասել, որ քննադատումը հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներում փոխներգործող անձանց միմյանց նկատմամբ դրսևորվող գնահատողական վերաբերմունքի տեսակ է: Որպես այդպիսին՝ քննադատման, այսինքն՝ նախատական վերաբերմունքի, կոնֆլիկտային վարքի դրսևորման քննությունն իրականացվել է հիմնականում սոցիալական, ճանաչողական հոգեբանությունների և կոնֆլիկտաբանության շրջանակներում, որտեղ քննադատումը դիտվում է որպես միջանձնյա փոխհարաբերությունների բացասական դրսևորման տեսակ: Հոգեբանները և կոնֆլիկտաբանները փորձում են լուսաբանել անհատների, մարդկանց խմբերի, ազգերի կոնֆլիկտածին, այսինքն՝ բացասական դիրքորոշմամբ բնութագրվող վարքագծի սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկությունները, պարզաբանել դրանց առաջացման շարժառիթները և

հատակեցնել արտահայտման ձևերը. ո՞ր դեպքերում է անհատը դրսևորում քննադատական վարքագիծ, հասարակական ո՞ր նորմի խախտումը կարող է բացասական վերաբերմունք առաջացնել և հանգեցնել սուր քննադատական վարքագծի դրսևորման:

Վերջին շրջանում գործաբանական հետազոտությունների ուշադրության կենտրոնում է հայտնվել խոսող անհատը՝ իր սոցիալ-հոգեբանական դրսևորումներով հանդերձ: Այսինքն՝ խոսքային գործունեությունը չի անջատվում անհատի հասարակական այլ գործունեություններից և դիտվում է դրա մաս: Ըստ այդմ կապակցված խոսքի՝ դիսկուրսի վերլուծությունը անհրաժեշտաբար ենթադրում է խոսքային իրադրության լայն ընդգրկում, այսինքն՝ հարատեքստի առկայություն, որտեղ կարևոր դեր են խաղում նաև խոսքնկերների նախորդ հաղորդակցական կենսափորձը, խոսքնթացի սոցիալ-հոգեբանական նախադրյալները: Այսպես, քննադատման երևույթը հայտնվեց նաև լեզվաբանական հետազոտությունների կիզակետում, իսկ ներկայումս դրա խոսքային դրսևորման քննությունը դարձել է գործաբանության արդիական խնդիրներից մեկը /Պարոնյան, Բեքարյան, 2007; Ռոստոմյան, 2013/: Սրանից հետևում է, որ դիսկուրսի տեսության մեջ լեզուն դիտվում է որպես խոսող անհատի հասարակական «ես»-ի անբաժանելի մասը, որի օգնությամբ կարգավորվում են նրա ունեցած դերը և վարքագիծը հասարակության մեջ:

Եթե նախկինում հոգելեզվաբանական ուսումնասիրություններում լեզուն բնութագրվում էր որպես անհատի ճանաչողական գործունեությունն արտահայտող չեզոք միջոց, ապա ճանաչողաբանության, մասնավորապես՝ ճանաչողական հոգեբանության վերջին հետազոտությունների շնորհիվ վերջինս դիտվում է որպես անհատի հասարակական գործունեության դրսևորում: Սկզբնական շրջանում ճանաչողական հոգեբանության մեջ առավելապես կարևորվում էին անհատի ներաշխարհում տեղի ունեցող հոգեկան գործընթացները, սակայն դիսկուրսի հոգեբանության զարգացմամբ պարզ դարձավ, որ անհատի զգացմունքները, վերաբերմունքը, հիշողությունները քննելիս պետք է հենվել նաև դրանց լեզվական դրսևորումների վրա:

Դիսկուրսի հոգեբանությունը հոգեբանական նոր ուղղություն է, որտեղ ուսումնասիրվում է անհատի կողմից կիրառված լեզվական միջոցների ազդեցությունը հասարակական կարծիքի ձևավորման վրա /Tuffin, 2005/: Հատկապես կարևորվում է այն լեզվական միջոցների ուսումնասիրությունը, որոնք կիրառում է անհատը կոնկրետ վերաբերմունք արտահայտելիս: Այլ կերպ ասած՝ դիսկուրսի հոգեբանները ոչ թե սոսկ ուսումնասիրում են խոսողների ներաշխարհին բնորոշ երևույթները, նրանց կիրառած խոսքային միավորները, այլ նրանց խոսքային գործունեությանը բնորոշ հոգեբանական երևույթները: Այսինքն՝ շեշտը դրվում է արտաքին երևույթների՝ խոսքի դրա դրսևորման և ոչ թե ներքին հոգեբանական գործընթացների քննության անհրաժեշտության վրա: Այսպիսով, մարդու վարքագիծը բնութագրվում է դիսկուրսիվ նյութի ուսումնասիրությամբ: Լեզուն և խոսքը՝ որպես դրա կիրառման ձև, ակտիվ դինամիկ գործընթաց են, որտեղ խոսողներն ունեն կոնկրետ նպատակներ, որոնց իրագործման համար էլ նրանք տարբեր լեզվական միջոցներ են կիրառում:

Լեզվական միջոցների գործաբանական առանձնահատկություններն ուսումնասիրելիս վեր են հանվում լեզվական այնպիսի դրսևորումներ, որոնք պայմանավորված են խոսողի արտաքին աշխարհի երևույթների մեկնաբանությամբ և գնահատողական վերաբերմունքով, օրինակ՝ արդարացում, հերքում, մեղադրանք, բացատրություն, և այլն: Անցյալում սոցիալական հոգեբանության մեջ լեզվի դերը թերագնահատվել է: Դիսկուրսի հոգեբանները ուսումնասիրում են հաղորդակցման ժամանակ կիրառված լեզվական միջոցների գործառական առանձնահատկությունները: Ընդամից, անհատի վերաբերմունքը, նրա դիրքորոշումները այսպես ասած «նյութականանում» են կոնկրետ լեզվական միջոցների կիրառմամբ: Անդրադառնալով խոսողի հուզական համակարգին՝ այնպիսի հույզերին, ինչպիսիք են խանդը և բարկությունը՝ դիսկուրսի հոգեբանները նշում են, որ դրանց առանձնահատկությունների բացահայտումը պայմանավորված է սույն զգացմունքները բնութագրող լեզվական միջոցների ուսումնասիրությամբ: Այսինքն՝ կարևորվում է այն հարցը, թե անհատն ինչ խոսքային միջոցներ է ընտրում վերոնշյալ հույզերն արտահայտելու համար, ինչից հետևում է, որ խոսքը չի կիրառվում զուտ հույզը նկարագրելու նպատակով, այլ գործիք է դառնում մեր կողմից բարկության կամ որևէ այլ (տվյալ դեպքում՝ բացասական) հույզի ընկալումը բացահայտելու համար /Tuffin, 2005/: Ինչ խոսք, ճանաչողական հոգեբանության ուղղվածությունն այլ է, և խոսող անհատի ներքին խոսքը (self-discourse) վերլուծելու միջոցով հոգեբանները նախ և առաջ փորձում են ստեղծել նրա հոգեբանական նկարագիրը /Harre', 1984; Shotter, 1984/: Լեզվաբանական հետազոտություններում առաջնայինը խոսքն է, որը դիտվում է որպես խոսող անհատի սոցիալ-հոգեբանական վարքագծի դրսևորում /Բեքարյան, 2007; Պարոնյան, 2011; Ռոստոմյան, 2013/:

Խնդիր ունենալով բնութագրել քննադատական վարքագծի առանձնահատկությունները միջանձնյա փոխհարաբերություններում՝ սույն հոդվածի շրջանակներում հարկ ենք համարում անդրադառնալ այս վարքագծի լեզվական տարբեր դրսևորումներին անգլերեն խոսքում: Անդրադառնալով քննադատական խոսքի դրսևորման առանձնահատկություններին անգլերենում՝ գալիս ենք այն եզրահանգման, որ վերջինս կարող է արտահայտվել այնպիսի խոսքային գործունեության տեսակների միջոցով, ինչպիսիք են՝ տարածայնությունը, վիճաբանությունը, վիրավորանքները, դժգոհությունը և այլն /McKinaly, McVittie, 2008/: Այնուամենայնիվ կարծում ենք, որ խոսքի քննադատական ներազդման պերլոկուտիվ իմաստի քննությունը կարելի է կատարել ճանաչողական հոգեբանության մեջ կատարված դիսկուրսի վերլուծության հենքով՝ անդրադառնալով միջանձնյա հարաբերություններում անհատի քննադատական վարքագծի դրսևորումներին: Ուսումնասիրելով տարածայնությունը որպես քննադատական տարրեր պարունակող հաղորդակցման տարատեսակ՝ դիսկուրսի հոգեբանները ուսումնասիրում են անհամաձայնության երևույթը՝ նշելով, սակայն, որ վերջինս միայն բացասական նրբերանգներ չի պարունակում: Բանն այն է, որ կոնկրետ թեմա քննարկելիս խոսքնկերներն իրենց անհամաձայնությունն են արտահայտում, բայց միևնույն ժամանակ համաձայնության են գալիս քննարկելու մեկ ընդհանուր թեմա /Antaki, 1994/:

Անդրադառնալով անհամաձայնությանը՝ որպես բացասական խոսքային գործունեության տեսակի, Ա. Փոմերանցը նշում է, որ խոսքը կերպերը հաճախ տարբեր խոսքային մարտավարություններ են կիրառում, ինչպես օրինակ՝ դադար, խոսքի վերաձևակերպում, և այլն, ինչը պայմանավորված է նրանց հնարավոր բացասական հետևանքները մեղմացնելու ցանկությամբ /Pomerantz, 1984/: Ուսումնասիրելով անհամաձայնության տարբեր պարունակող հաղորդակցական իրադրությունների կառուցվածքային առանձնահատկությունները՝ դիսկուրսի հոգեբանները կարևորում են այն խոսքային միջոցների քննությունը, որով արտահայտվում է խոսողների անհամաձայնությունը /Bonito, Sanders, 2002; Clayman, 2002/: Քննությունը ցույց է տալիս, որ հաճախ խոսքը կերպերից մեկը փորձում է գերակշռող դեր գրավել, և ուսումնասիրելով խոսողի՝ խոսքը միակողմ կառավարելու ձգտումը՝ դիսկուրսի հոգեբանները նշում են, որ սույն խոսքային մարտավարության կիրառումը կարող է դիմացինի քննադատական վերաբերմունքին արժանանալ, որի հետևանքով հաղորդակցումը շատ հաճախ վերածվում է հակամարտության /Itakura, 2001; Morales-Lopez, Prego-Vazquez, Domingo-Seco, 2005/: Անհամաձայնության՝ որպես քննադատական տարրեր պարունակող խոսքային գործունեության հոգեբանական մեխանիզմների քննության համատեքստում հարկ է կարևորել այն փաստը, որ հաղորդակցվողների մեջ առկա է որոշակի նախատրամադրվածություն, բացասական դիրքորոշում, որոնք էլ կարող են հանգեցնել հաղորդակցական բախման:

Այսպես, քննելով մեղադրանք պարունակող հաղորդակցական իրադրություններ՝ Յ. Դերսլին և Ա. Ուոթոնը նշում են, որ հաղորդակցման մասնակիցները հաճախ գնում են առճակատման այն դեպքում, երբ նրանցից մեկը մյուսի ասածները ընկալում է որպես փաստերի դիտավորյալ խեղաթյուրում /Dersley, Wootton, 2001/: Որպես կանոն, խոսքը կերպերն իրենց հասցեին ուղղված դժգոհությանը պատասխանում են ինքնապաշտպանական մարտավարություն իրականացնող խոսքային միջոցներով կամ էլ հակադարձում են հնչած դժգոհությանը: Դժգոհող-քննադատողը սովորաբար մեղադրում է խոսքը կերպող քննադատության արժանի վարքագիծ դրսևորելու համար, ինչը ենթադրաբար նշանակում է, որ նման վարքագիծը խախտում է հասարակական ընդունված նորմը: Խնդրահարույց վարքագծի այսպիսի մեկնաբանման դեպքում քննադատվողը դժվարանում է ինքն իրեն պաշտպանել: Ինչպես նշում են Ա. Ուոթոնը և Յ. Դերսլին, նման քննադատական նրբերանգներ ունեցող հաղորդակցման ընթացքում խոսքը կերպերից մեկը, ավելի հաճախ՝ դժգոհողը, դադարում է հաղորդակցվել, քանզի խոսքը կերպող չի ցանկանում հրաժարվել ընդունված հասարակական նորմը խախտող իր վարքագծից, ինչը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ դիմացինը չի ուզում վերափոխվել՝ անտեսելով իր սխալն ուղղելու հնարավորությունը /Dersley, Wootton, 2001/:

Այժմ գեղարվեստական դիսկուրսից վերցված մնուշի վերլուծությամբ փորձենք պարզել, թե որ հաղորդակցական իրադրություններում, և որ հասարակական նորմի խախտման դեպքում է, որ խոսքը կարող դադարեցվել:

"Go anywhere they don't have this blahblahblah," Ned was shouting, seesawing from one foot to the other.

"Say, Ned, you're drunk, come along back to Cambridge," Dick whined desperately in his ear and tugged at his arm, "They want to get you drunk and take your money."

"Can't get me drunk, I am drunk ... blahblahblahblah," whinnied Ned, and took the sailor's white cap and put it on his head instead of his own hat.

"Well, do what you damn please, I'm going." Dick let go Ned's arm suddenly and walked away as fast as he could. /John Dos Passos "1919", p. 110/

Սույն հակընդդեմ երկխոսական միավորում զրուցակիցները ընկերներ են, որոնցից մեկը գերիշխող դեր է ստանձնում և փորձում կառավարել մյուսի վարքը, և անհաջողության հանդիպելով՝ նախընտրում է դադարեցնել խոսընթացը և հեռանալ: Նեդի «հակահասարակական» վարքը, որը քննադատության է արժանանում նրա խոսընկերոջ կողմից, պայմանավորված է հարբած լինելու և հասարակական կարգը բղավելով խախտելու հանգամանքով. *"Go anywhere they don't have this blahblahblah,"* Ned was shouting, seesawing from one foot to the other.

Դիքը, ինչպես հեղինակն է նշում, հուսահատորեն փորձում է կառավարել նրա վարքը և տվյալ գործողությունը կատարելու անհրաժեշտությունը հավաստող հրամայական, հաստատական խոսքային ակտերով պախարակում է Նեդի պահվածքը՝ հորդորելով հետ կանգնել հակահասարակական արարքից. *"Say, Ned, you're drunk, come along back to Cambridge, They want to get you drunk and take your money."*: Նեդի պատասխանը մեկնաբանվում է որպես հրամանի մերժում: *"Can't get me drunk, I am drunk ... blahblahblahblah"* խոսքային ակտն իլլուկուտիվ իմաստով անուղղակի մերժում է, իսկ պերլուկուտիվ իմաստով այն քամահրանք է արտահայտում իր հասցեին արված քննադատական ներագդման նկատմամբ: Սույն վերաբերմունքն է, որ ստիպում է Դիքին տեղի տալ՝ գիտակցելով խոսընկերոջ վրա ներագդելու իր անկարողությունը. *"Well, do what you damn please, I'm going."*: Նրա արտաբերած «հրամայական» ասույթն իրականում ոչ թե ուղիղ հրաման է, այլ անուղղակի մեղադրանք՝ ուղղված Նեդին, որ նա չի ցանկանում փոխել իր վարքագիծը:

Ուսումնասիրենք հակընդդեմ երկխոսական միավորի մեկ այլ նմուշ:

Honey: You're always at me when I'm having a good time.

Nick: {Trying to remain civil} I'm sorry, Honey.

Honey: Just ... leave me alone!

/Edward Albee, "Who's Afraid Of Virginia Woolf?" pp. 128-29/

Հանիի բացասական գնահատականի և քննադատական ներագդման դրդապատճառը ամուսնու, իր իսկ սուբյեկտիվ գնահատմամբ, ոչ պատշաճ վերաբերմունքն է իր նկատմամբ, նրա անտեղի ծաղրը. *"You're always at me when I'm having a good time."*: Նրա խոսքային ակտը անուղղակի մեղադրանք է, որին ի պատասխան՝ Նիքը ներողություն է խնդրում. *"I'm sorry, Honey"*: Քննադատման գործընթացի նման խաղաղ ելք չակնկալելով՝ Հանին նախընտրում է ընդհատել զրույցը հրամայական խոսքային ակտով. *"Just ... leave me alone!"*:

Հատկանշական է, որ խոսընթացի ընդհատման ելք ունեցող հաղորդակցական իրադրությունները քննադատական ներագրում պարունակող միակ տեսակը չեն:

Այսպես, Հ. Գրուբերը նշում է, որ հաղորդակցումը կարող է վերածվել հակամարտության, եթե խոսընկերներից մեկը մյուսի խոսքային գործունեությունը որպես միտումնավոր բացասական խոսքային մարտավարության դրսևորում է որակում /Gruber, 2001/:

Քննելով քննադատական խոսքի սոցիալ-հոգեբանական նախադրյալները՝ հարկ է նշել նաև մեկ այլ կարևոր գործոն՝ լեզվական քաղաքավարության նորմերի պահպանումը: Քաղաքավար խոսքը բնութագրելիս անհրաժեշտ է նախ հաշվի առնել դրա՝ խոսընթացը կառավարելու գործառույթի կարևորությունը: Այս առումով մենք հատկապես կարևորում ենք էթնոլեզվաբանության մեջ Է.Գոֆմանի առջարկած քաղաքավարության մեկնաբանումը, որով նա ներմուծում է անձի դրական կամ բացասական հասարակական վարկանիշի ընկալումը: Է.Գոֆմանը, համեմատելով հաղորդակցման գործընթացը և թատերական բեմադրությունը, փորձում է միասնաբար մեկնաբանել անձի հասարակական վարքը և խոսքային գործունեությունը, որտեղ մասնակիցների սխալները կարող են զգալիորեն սպառնալ ընդհանուր գործի հաջողությանը: Նրա համոզմամբ՝ հաղորդակցման ողջ գործընթացն ուղղորդվում է որոշ սահմանափակումներով, որոնք համընդհանուր են բոլոր լեզուների և մշակույթների համար: Ըստ այդմ էլ տարբերակվում են հաղորդակցման գործընթացը կարգավորող և ծիսական կամ հասարակական սահմանափակումներ: Կարգավորող սահմանափակումները վերաբերում են հաղորդակցման անխափան գործընթացն ապահովող տարրերին, ինչպիսիք են, օրինակ՝ խոսընթացը սկսելու կամ ավարտելու ազդանշանները, խոսքահերթը կանոնավոր հերթականությամբ վարելու ազդանշանները և այլն /Goffman, 1967, 1981/:

Եթե կարգավորող սահմանափակումները բնորոշ են հաղորդակցման գործընթացին ընդհանրապես, ապա ծիսականները դրսևորվում են հասարակության որոշակի խավի հաղորդակցման ժամանակ: Է. Գոֆմանի առաջադրած սահմանափակումներն առանձնանում են այն բանով, որ դրանց օգնությամբ մենք կարող ենք մեզ դրսևորել որպես իրազեկ և արժանի գրուցակիցներ, հաղթահարել առօրյա հաղորդակցման ընթացքում տեղ գտած արգելքները, կարողանալ ճիշտ, հստակ և քաղաքավարի կազմակերպել մեր խոսքը:

Բնութագրելով անձի հասարակական վարկանիշը որպես սոցիալական փոխազդեցության անբաժանելի բաղադրիչ՝ Է. Գոֆմանը այն սահմանում է որպես անհատի կողմից ստեղծված դրական կամ բացասական հեղինակություն: Ըստ Է. Գոֆմանի՝ անհատի դրական հեղինակության առկայությունը պայմանավորված է նրա՝ սոցիալական նորմերին հետևելու պատրաստակամությամբ: Մինչդեռ բացասական հեղինակություն ունեցող խոսակիցը խախտում է հաստատված հասարակական վարքագիծը /Goffman, 1967/: Թե որքանով անհատը պետք է կարևորի դրական հեղինակություն ստեղծելու և պահպանելու կարգը, կախված է հասարակական ընդունված նորմերից, այս-

ինքն՝ այն հասարակական հարատեքստից, որտեղ տեղի է ունենում հաղորդակցման գործընթացը:

Դատելով հեղինակության, վարկանիշի կարևորությունից՝ կարելի է եզրակացնել, որ դրա առկայությամբ է պայմանավորված խոսակիցների միջև ակտիվ, առանց որևէ հակամարտահարույց իրավիճակների ընթացող հաղորդակցումը: Ընդամին կոնֆլիկտային, հակամարտահարույց հաղորդակցումը ծավալվում է անձի հեղինակության ոտնահարմամբ:

Ինչպես տեսնում ենք, քննադատական վերաբերմունքի սոցիալ-հոգեբանական նախադրյալներն անմիջապես առնչվում են հասարակական նորմի և միջանձնյա հարաբերությունների՝ քաղաքավարության համընդհանուր սկզբունքների պահպանմանը: Դրանք ոտնահարելու դեպքում անհատի մեջ ձևավորվում է բացասական, տվյալ դեպքում՝ քննադատական վերաբերմունք, որն էլ խոսքում արտահայտվում է քննադատման պերլոկուտիվ ներազդեցությամբ:

Այսպիսով, անհատների, կամ ինչպես գործաբանության մեջ ընդունված է ասել, խոսող անհատների սոցիալ-հոգեբանական վարքագծի քննությունը տեղափոխվում է մեկ այլ լեզվաբանական, մասնավորապես՝ գործաբանական հարթակ, որտեղ խոսքային գործունեությունը դիտվում է որպես անձի հասարակական գործունեության դրսևորումներից մեկը և անմիջականորեն պայմանավորված է նրա հոգեբանական բնութագրով: Գործաբանական ուղղվածություն ունեցող լեզվաբանական հետազոտություններում խոսող անհատի դերն այնքան կարևորվեց, որ Է. Գոֆմանի էթնոլեզվաբանության մեջ առաջադրված խոսողների սոցիալ-հոգեբանական վարքագծի ուսումնասիրությունը հետազոտության մի առանձին ուղղություն է դարձել՝ ստանալով «քաղաքավարության սկզբունքների տեսություն» անվանումը: Սույն տեսության ակունքներում կանգնած Պ. Բրաունը, Ս. Լևինսոնը առաջադրում են քաղաքավարության որոշակի սկզբունքներ՝ դրական և բացասական քաղաքավարություն, որոնք արտահայտվում են խոսքի միջոցով (բառային միջոցներ, խոսքային ակտեր, առոգանություն, և այլն)՝ կարգավորելով խոսող անհատների հասարակական հարաբերությունները /Brown, Levinson, 1987; Lakoff, 1973; Leech, 1983; Brasdefer, 2008/: Պ. Բրաունի և Ս. Լևինսոնի քաղաքավարության տեսության համաձայն անձի՝ դրական հասարակական վարկանիշը նրա խոսակցի կամ հասարակության մյուս անդամների կողմից ընդունված և նույնիսկ սիրված լինելու ցանկությունն է, իսկ բացասական վարկանիշը պայմանավորված է անձի անկախ լինելու, գործողությունների ազատությամբ օժտված լինելու ցանկությամբ: Ըստ այդմ բացասական քաղաքավարության մարտավարությամբ ուղղորդվող խոսողը հակված է ավելի հարգալից վերաբերմունք ցուցաբերել զրուցակցի նկատմամբ՝ ընդգծելով, որ նրա նպատակներն ավելի կարևոր են, քան իրենը, և նույնիսկ պատրաստ է ներողություն խնդրել զրուցակցից ավելորդ ժամանակ խլելու կամ նրան անտեղի ընդհատելու համար: Այս մարտավարական սկզբունքով կառուցված խոսքային ակտերը հիմնականում պարունակում են եղանակավորող բայեր, հարցական նախադասությունների կաղապար ունեցող անուղղակի խնդրանքներ, առաջարկներ, հրահանգներ և այլն:

Կիրառելով Պ. Բրաունի և Ս. Լևինսոնի քաղաքավարության տեսությունը քննադատության պերլոկուտիվ դաշտի մեր ուսումնասիրության մեջ՝ կարող ենք նշել, որ ներագրման սույն տեսակը, անշուշտ, անձի հասարակական վարկանիշին սպառնացող խոսքային մարտավարության դրսևորում է, որովհետև այն սահմանափակում է անձի ազատ, անկախ լինելու ձգտումը՝ ստիպելով նրան ենթարկվել որոշակի հասարակական կանոնների և ոտնահարել իր սեփական ցանկություններն ու նպատակները: Այսպիսի դեպքերում մենք գործ ունենք զրուցակցի կողմից դրսևորվող բացասական քաղաքավարության հետ /Brown, Levinson, 1987/:

Հետևյալ օրինակում Ջեքը ուզում է, որ իրեն վիսկի հյուրասիրեն:

JACK: Do you think old Bernard's got a drop of Scotch hidden away?

LAURA: Really Jack, you can't drink Bernard's private supply.

JACK: Can't I just? I didn't know this party was on. Why not?

Because I wasn't invited.

/New English Dramatists 7 p. 209/

Լավ գիտակցելով, որ իրեն մերժելու են՝ Ջեքը հարցական ասույթի միջոցով անուղղակի խնդրանք է արտահայտում՝ փորձելով խուսափել մերժվելուց. “*Do you think old Bernard's got a drop of Scotch hidden away?*”: Ի պատասխան Ջեքի խնդրանքի՝ Լաուրան մերժում արտահայտող անուղղակի խոսքային ակտ է իրագործում՝ հասկացնելով նրան, որ նա չպետք է առանց տանտիրոջ թույլտվության նրա վիսկին խմի: Փորձելով իրեն արդարացնել՝ Ջեքն անուղղակի հանդիմանություն արտահայտող խոսքային ակտ է իրագործում՝ քննադատելով ընկերներին, որ իրեն չեն հրավիրել երեկոյթին. “*I didn't know this party was on. Why not? Because I wasn't invited.*”: Այս օրինակում, Ջեքին այնքան էլ չի անհանգստացնում իր անձի վարկանիշը, քանի որ նրա համար իր ցանկություններն ավելի կարևոր են, քան մերժում ստանալը:

Միջանձնյա փոխհարաբերություններում դրսևորվող քննադատական վերաբերմունքի սոցիալ-հոգեբանական նախադրյալներից եզրակացնում ենք, որ բացասական նրբերանգներ պարունակող պերլոկուտիվ իմաստային դաշտի տարատեսակներից մեկը՝ քննադատումը, պետք է ուսումնասիրվի նաև սոցիալ-հոգեբանական տեսանկյունից: Փաստական նյութի քննությունը մեզ թույլ է տալիս եզրակացնել, որ քննադատությունը կարող է արտահայտվել այնպիսի խոսքային միավորների միջոցով, ինչպիսիք են՝ անհամաձայնությունը, դժգոհությունը, մեղադրանքը, կշտամբանքը և այլն: Ինչպես տեսանք, լայն է այն գործոնների շրջանակը, որոնք դրդում են խոսակիցներին քննադատական վարքագիծ դրսևորել, հետևաբար քննադատական նրբերանգներ պարունակող հաղորդակցական իրադրությունները պետք է դիտարկել նաև սոցիալական հոգեբանության, կոնֆլիկտաբանության, դիսկուրսի հոգեբանության տեսանկյունից:

Ընդամին կարելի է եզրակացնել, որ քննադատական վերաբերմունք արտահայտելիս հակամարտահարույց իրավիճակներից խուսափելու համար խոսակիցները պետք է հաշվի առնեն լեզվական քաղաքավարության կարգախոսները, քանի որ սույն կարգախոսների անտեսումը կարող է հանգեցնել հաղորդակցական բախման:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Պարոնյան Շ., Բերարյան Լ. Միջանձնյա հակամարտության խոսքային դրսևորումները ժամանակակից անգլերենում // *Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում*, թիվ 8, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2007
2. Պարոնյան Շ. Լեզվաճանաչողություն և դիսկուրս, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2011:
3. Ռոստոմյան Ա. Հույզերի խոսքային և ոչ խոսքային դրսևորումները որպես լեզվաճանաչողական քննության առարկա, թեկնածուականատենախոսություն, Երևան, 2013:
4. Antaki C. Explaining and Arguing: The Social Organization of Accounts. London: Sage Publications, 1994.
5. Bonito J., Sanders R. Speakers' footing in a collaborative writing task: A resource for addressing disagreement while avoiding conflict // *Research on Language and Social Interaction* 34, 2002.
6. Brown P. & Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
7. Clayman S. Disagreements and Third Parties: Dilemmas and Neutralism in Panel News Interviews // *Journal of Pragmatics* 34, 2002.
8. Dersley I., Wooton A. In the Heat of Sequence: Interactional Features Receding Walkouts from Argumentative Talk // *Language in Society* 30. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
9. Felix-Brasdefer J. C. Politeness in Mexico and the United States. USA: John Benjamins Publishing Company, 2008.
10. Goffman E. Interaction Ritual: Essays on Face to Face Behavior. Chicago: Aldine Publishing Company, 1967.
11. Goffman E. Forms of Talk, Philadelphia. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 1981.
12. Gruber H. Questions and Strategic Orientation in Verbal Conflict Sequence // *Journal of Pragmatics*, 33, 2001.
13. Harre' R. Personal Being: A Theory for Individual Psychology Oxford: Blackwell, 1984.
14. Itakura H. Describing Conversational Dominance // *Journal of Pragmatics* 33, 2001.
15. Lakoff R. The Logic of Politeness; or, minding your p's and q's // C. Corum, S. Cedric & A. Weiser (eds.) *Papers from the ninth regional meeting*, Chicago Linguistic Society, 1973.
16. Leech G. Principles of Pragmatics. New York: Longman, 1983.
17. McKinlay A., McVittie C. Social Psychology and Discourse. United Kingdom: Wiley – Blackwell, 2008.
18. Morales-Lopez E., Prego-Vazquez G., Domingo-Seco L. Interviews between employees and customers during a company restructuring process // *Discourse & Society*, 16, 2005.
19. Pomerantz A. Agreeing and Disagreeing with Assessments: Some features of preferred/ dispreferred turn shapes // J. M. Atkinson & J. Heritage (eds.)

- Structures of social action: Studies in conversation analysis.* Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
20. Shotter J. *Social Accountability and Selfhood.* Oxford: Blackwell, 1984.
 21. Tuffin K. *Understanding Critical Social Psychology.* London: Sage Publications, 2005.
 22. Albee E. *Who's Afraid Of Virginia Woolf?* New York: Pocket Books, 1966.
 23. Dos Passos J. 1919, New York: New American Library, 1960.
 24. *New English Dramatists 7.* United Kingdom: Penguin Books, 1968.

А. МАДОЯН – Социально-психологические предпосылки проявлений критических отношений в межличностной коммуникации. – В статье анализируются особенности проявлений критических отношений в процессе межличностного речевого общения. В последнее время предметом прагмалингвистических исследований становится говорящая личность с ее социально-психологическими установками. Иными словами, речевая деятельность не отделяется от любой другой общественной деятельности индивидуума и рассматривается как его часть. Исследование речевого выражения критики стало одной из актуальных задач прагмалингвистики. При изучении социально-психологических предпосылок использования критикующих слов следует принимать во внимание еще один важный фактор – сохранение норм вежливой речи. При их нарушении у индивидуума формируется негативное, критическое отношение, которое выражается у участников коммуникации с помощью перлокутивного воздействия.

Ключевые слова: дискурсивная психология, позитивная вежливость, негативная вежливость, ликоугрожающие речевые акты, коммуникативная стратегия, речевой акт упрёка, перлокутивное воздействие критики

A. MADOYAN – The Psychological and Social Prerequisites of the Manifestations of Critical Attitude in Interpersonal Communication. – The aim of the present paper is to examine the manifestations of the critical attitude in the process of interpersonal communication. Recently within the frames of pragmatic research the emphasis has been laid on the speaker, on his/her social behavior, psychological disposition. Verbal communication is seen as part of person's social life, not being detached from the latter. Discourse analysis includes a wide range of contextual cues where such factors as the speakers' previous communicative experience, the social and psychological prerequisites of communication are of great importance. The investigation of the verbal manifestations of criticizing has become one of the important issues in pragmatics. The analysis of the aforementioned manifestations emphasizes the importance of politeness in speech behaviour. The use of the strategies of linguistic politeness is seen as an effective tool which impedes the impending verbal conflict.

Key words: discursive psychology, positive politeness, negative politeness, face-threatening acts, communicative strategy, speech act of reproach, perlocutionary effect of criticizing